

# Waarom jongeren beginnen met roken en drinken

## De rol van het imago

Renske Spijkerman · Regina van den Eijnden ·  
Rutger Engels

**Abstract** Als je mensen vraagt waarom ze denken dat jongeren beginnen met roken en drinken, is het antwoord vaak dat jongeren dit stoer of 'cool' vinden. Jongeren zelf zijn het hier niet altijd mee eens. Toch zou je kunnen stellen dat er aan roken en drinken een bepaald imago kleeft. Mensen hebben vaak een uitgesproken beeld van een bepaald type roker of drinker. Informatie over deze typen rokers en drinkers komt bijvoorbeeld van films en reclames of uit de directe sociale omgeving. De vraag is echter of het imago van rokers en drinkers daadwerkelijk een rol speelt bij het beginnen met roken en drinken onder jongeren. In dit artikel wordt beschreven wat er tot op heden bekend is over dit onderwerp. Daarbij wordt niet alleen ingegaan op de relatie tussen het imago van rokers en drinkers en het rook- en drinkgedrag van jongeren, maar ook op de onderliggende processen. Tot besluit wordt kort beschreven wat er bekend is over de mogelijkheden om denkbeelden over rokers en drinkers te veranderen.

## Inleiding

Al sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw wordt gedacht dat het imago van rokers een rol speelt bij het beginnen met roken onder jongeren (Bland, Bewley & Day, 1975; McKennell & Bynner, 1969). Het belang dat jongeren hechten aan het eigen imago en dat van anderen verklaart waarom velen van hen, ondanks bekendheid

met de gezondheidsrisico's van roken, toch nog steeds met roken beginnen. Volgens Leventhal en Cleary (1980) houden jongeren zich nauwelijks bezig met gezondheidseffecten, maar zijn ze eerder geïnteresseerd in de sociale consequenties van hun gedrag. Kenmerken van de adolescentiefase, zoals de toenemende aandacht voor contact met en waardering van leeftijdgenoten en het belang van eigen persoonlijke identiteit en imago, maken dat adolescenten gedrag eerder beoordelen op de sociale consequenties dan op de gevolgen voor hun gezondheid (Dolcini & Adler, 1994; Leventhal & Cleary, 1980; Younnis & Haynie, 1992).

Door te experimenteren met nieuw gedrag, zoals roken, kunnen jongeren hun persoonlijke identiteit en imago verbeteren (Barton, Chassin, Presson & Sherman, 1982; Gibbons & Gerrard, 1997). Daarbij spelen de denkbeelden die jongeren hebben over rokers een belangrijke rol. Jongeren die denken dat rokers stoer, interessant en gezellig zijn, zullen makkelijker geneigd zijn om ook te gaan roken, om op die manier zelf geassocieerd te worden met deze positieve eigenschappen.

De rol van het imago werd aanvankelijk alleen gebruikt voor de verklaring van beginnen met roken (Bland e.a., 1975). Later werden ook andere gedragingen gerelateerd aan imago, zoals alcohol drinken (Chassin, Tetzloff & Hershey, 1985), rijden onder invloed (Gibbons & Gerrard, 1995), het hebben van onveilige seks (Blanton, Van den Eijnden, Buunk, Gibbons & Gerrard, 2001) of onvoldoende lichaamsbeweging (Rivis & Sheeran, 2003). In dit artikel zullen we alleen ingaan op de rol van het imago bij beginnen met roken en drinken.

Het belang van denkbeelden over rokers en drinkers is uitgebreid onderzocht (Spijkerman, 2005). Om te meten hoe jongeren over rokers en drinkers denken, wordt gebruik gemaakt van het concept 'prototypen'. Dit zijn

---

Renske Spijkerman, en, (✉)  
Dr. R. Spijkerman is postdoc onderzoeker bij het Behavioural Science Institute, Radboud Universiteit Nijmegen, Montessorilaan 3, 6525 HE Nijmegen. E-mail: [r.spijkerman@pwo.ru.nl](mailto:r.spijkerman@pwo.ru.nl).

**Tabel 1** Overzicht prototypenstudies onder Nederlandse adolescenten.

	Studie 1	Studie 2	Studie 3
Jaar	2000-2001	2001-2002	2003-2004
Opzet	longitudinaal	longitudinaal	experimenteel
Metingen	drie, met interval van zes maanden	twee, met interval van een jaar	drie; eerste interval twee weken, tweede interval zes maanden
Dataverzameling	op school	op school	op school
Methode	schriftelijke vragenlijsten	schriftelijke vragenlijsten	schriftelijke en digitale vragenlijsten
Maten	rokerprototypen	roker- en drinkerprototypen	roker- en niet-rokerprototypen

de denkbeelden van jongeren over de typische roker of drinker van hun leeftijd. In de volgende paragrafen beschrijven we wat er tot op heden bekend is over de rol van prototypen bij het beginnen met roken en drinken door jongeren. Daarbij komen de volgende vragen aan bod.

1. In hoeverre spelen prototypen daadwerkelijk een rol bij het beginnen met roken en drinken door jongeren?
2. In hoeverre is de rol van prototypen gerelateerd aan het zelfbeeld van jongeren?
3. Hoe worden prototypen gevormd?
4. Kunnen prototypen zodanig worden beïnvloed dat jongeren minder geneigd zijn om te beginnen met roken en drinken?

### Rol van prototypen

In Amerikaans onderzoek werd al aangetoond dat er een samenhang is tussen de prototypen van jongeren over rokers en drinkers, en hun eigen rook- en drinkgedrag. Blanton e.a. (1997) lieten zien dat Amerikaanse jongeren met relatief positieve prototypen over rokers en drinkers, meer rookten en een hoger drankgebruik hadden dan jongeren met minder positieve roker- en drinkerprototypen (Blanton, Gibbons, Gerrard, Conger & Smith, 1997). Ook andere studies lieten een verband zien tussen prototypen en rook- en drinkgedrag van jongeren (Aloise-Young, Hennigan & Graham, 1996; Gibbons & Gerrard, 1995; Ouellette, Gerrard, Gibbons & Reis-Bergan, 1999).

Wat betreft de Nederlandse situatie was er tot voor kort weinig bekend over de relatie tussen prototypen en rook- en drinkgedrag van jongeren. Onlangs hebben we in een drietal studies onder Nederlandse adolescenten in de leeftijd van twaalf tot veertien jaar onderzoek gedaan naar dit onderwerp (Spijkerman, 2005). In tabel 1 staat de globale opzet van deze studies. Uit de resultaten komt naar voren dat Nederlandse jongeren gemiddeld genomen vrij negatief zijn over rokers en drinkers (Spijkerman, Van Den Eijnden, Vitale & Engels, 2004). Jongeren kennen over het algemeen weinig positieve

eigenschappen toe aan rokende en drinkende leeftijdgenoten. Daarnaast lijken de denkbeelden over drinkers minder negatief dan de denkbeelden over rokers. Gezien de variatie in maatschappelijke normen ten aanzien van roken en drinken, lijkt dit ook wel aannemelijk. Het is niet verwonderlijk dat de tolerantere houding ten opzichte van alcoholgebruik ook te zien is in oordelen van jongeren over rokers en drinkers.

Ondanks de vrij negatieve denkbeelden blijkt er wel een relatie te zijn tussen prototypen en het beginnen met roken en drinken. Naarmate jongeren meer positieve eigenschappen toekennen aan rokende en drinkende leeftijdgenoten, is de kans groter dat zij in de toekomst gaan roken en (meer) alcohol drinken (Spijkerman, 2005).

Er is ook nagegaan of denkbeelden over leeftijdgenoten die niet roken en drinken een rol spelen. Een reden om aan te nemen dat dit het geval is, komt voort uit de mogelijkheid dat jongeren in de leeftijd van twaalf tot veertien jaar zich meer identificeren met niet-rokers en niet-drinkers dan met leeftijdgenoten die wel roken en drinken. Uit Amerikaans onderzoek blijken prototypen over niet-drinkers inderdaad een rol te spelen. Jongeren die relatief veel positieve eigenschappen toekennen aan niet-drinkende leeftijdgenoten, drinken een jaar later minder alcohol dan jongeren die relatief weinig positieve eigenschappen toekennen aan niet-drinkers (Gerrard e. a., 2002).

In onze Nederlandse studie hebben we het belang van niet-rokerprototypen onderzocht. Daarin vinden we dat naarmate jongeren positiever zijn over niet-rokende leeftijdgenoten, ze minder snel beginnen met roken en ook minder snel overgaan tot regelmatig roken (Spijkerman, Van Den Eijnden & Engels, in druk).

### Prototypen en zelfbeeld

Er zijn twee belangrijke motivaties die kunnen verklaren waarom prototypen een rol spelen bij roken en drinken. Dit zijn de motivatie om een consistent zelfbeeld te behouden en de motivatie om een positief zelfbeeld te

verkrijgen. Binnen het onderzoek naar prototypen betekent de motivatie om een consistent zelfbeeld te behouden dat jongeren gaan roken omdat zij zichzelf vinden lijken op rokende leeftijdgenoten. De motivatie om het eigen zelfbeeld te verbeteren houdt in dat jongeren gaan roken en drinken omdat zij graag zouden willen lijken op rokende en drinkende leeftijdgenoten.

Tot nu toe zijn deze motivaties alleen onderzocht voor roken. Het gros van deze studies doet echter geen uitspraken over de mate waarin deze motivaties het rookgedrag van jongeren kunnen voorspellen. Aloise-Young, Hennigan en Graham (1996) doen dit wel. Zij vinden alleen bewijs voor de motivatie om een consistent zelfbeeld te behouden. Volgens hen gaan jongeren voornamelijk roken omdat zij zichzelf vinden lijken op rokende leeftijdgenoten (Aloise-Young, Hennigan & Graham, 1996). In een andere studie onder Nederlandse jongeren, vinden wij echter dat beide motieven een rol spelen. Nederlandse jongeren gaan roken omdat ze zichzelf vinden lijken op rokende leeftijdgenoten, maar ook omdat ze graag willen lijken op rokende leeftijdgenoten (Spijkerman, Van den Eijnden & Engels, 2005).

Of het verschil in resultaten tussen deze twee studies nu te maken heeft met culturele of methodologische verschillen is niet duidelijk. Wel kunnen we concluderen dat het zelfbeeld van jongeren (mede)bepaalt in hoeverre prototypen van invloed zijn.

### Ontwikkeling van prototypen

Met het oog op mogelijke preventiedoeleinden, is het belangrijk te weten hoe prototypen over rokers en drinkers ontstaan. Informatie over rokers en drinkers kan op verschillende manieren op jongeren worden overgedragen. Allereerst is er de informatie die verspreid wordt via de media (Wakefield, Flay, Nichter & Giovino, 2003). Zowel de tabaks- als de alcoholindustrie maken gebruik van reclame om hun producten aan de man te brengen. In deze reclames zie je vaak aantrekkelijke, stoere mannen en vrouwen met een sigaret of een borrel. Het doel is dat we rokers en drinkers gaan associëren met positieve eigenschappen, zoals aantrekkelijkheid, onafhankelijkheid, eigenzinnigheid, enzovoort.

Echter, met name voor roken is de invloed van reclame aanzienlijk teruggedrongen door het verbod op tabaksreclame via pers, radio, televisie en sponsoring (Europees Parlement, 2003; Prins & Willemsen, 2004). Voor alcoholreclames zijn de regels soepeler, zolang de reclame zich maar niet richt op jongeren (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2006). Afgezien van de restricties rond alcohol- en tabaksreclames, is het nog wel mogelijk dat jongeren via films en

televisieprogramma's positieve associaties met roken en drinken te zien krijgen. Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat ook deze vorm van media-aandacht een rol speelt in processen rond beginnen met roken en drinken (Ellickson, Collins, Hambarsoomians & McCaffrey, 2005; Tickle, Sargent, Dalton, Beach & Heatherton, 2001).

De directe sociale omgeving van jongeren heeft ook invloed op de ontwikkeling van prototypen. Onderzoek naar dit type invloed gaat meestal alleen over meningen en gedrag van ouders en vrienden. Daarnaast is alleen de invloed op drinkerprototypen onderzocht. Over de invloed van de directe sociale omgeving op rokerprototypen is weinig bekend.

Wat betreft de ontwikkeling van drinkerprototypen blijkt dat zowel ouders als leeftijdgenoten invloed hebben op de manier waarop jongeren denken over drinkende leeftijdgenoten (Blanton e.a., 1997; Spijkerman, Van Den Eijnden, Overbeek & Engels, 2007). De drinkerprototypen van jongeren zijn positiever naarmate vrienden en ouders meer alcohol drinken, maar ook naarmate vrienden en ouders alcoholgebruik minder sterk afkeuren. Al met al blijkt de invloed van vrienden sterker dan die van ouders. Daarnaast heeft de sociale norm - de mate waarin ouders en vrienden alcoholgebruik afkeuren - een sterker effect op drinkerprototypen van jongeren dan het gedrag van ouders en vrienden.

### Prototypen en interventies

Aangezien roker- en drinkerprototypen (mede)bepalen waarom jongeren beginnen met roken en drinken, is het belangrijk na te gaan of we prototypen kunnen veranderen en of deze veranderingen ertoe leiden dat jongeren minder snel beginnen met roken en drinken. De mogelijkheden om roker- en drinkerprototypen van jongeren te veranderen zijn nauwelijks onderzocht.

Onderzoek dat wel ingaat op dit onderwerp, heeft alleen betrekking op roken. Pechman en Ratneswar (1994) vonden dat jongeren die advertenties met negatieve beelden over rokende jongeren te zien kregen, een lagere intentie hadden om te gaan roken dan jongeren die deze advertenties niet zagen (Pechmann & Ratneshwar, 1994). Dit effect werd versterkt als er naast advertenties ook videobeelden van rokers werden vertoond (Pechmann & Knight, 2002).

Een nadeel van deze studies is dat er alleen gekeken is naar de intentie om te gaan roken en niet naar het daadwerkelijke gedrag van jongeren. In een Nederlandse studie naar een minimale interventie gericht op het veranderen van (niet-)rokerprototypen, hebben we wel gekeken naar rookgedrag (Spijkerman, 2005). De interventie die wij onderzochten bestond uit een

computerprogramma met foto's van rokende en/ of niet-rokende leeftijdgenoten. Bij ruim negenhonderd scholieren in de tweede klas van het voortgezet onderwijs, zijn we nagegaan of het aanbieden van positieve beelden van niet-rokers en/of negatieve beelden van rokers effect heeft op rookintenties en gedrag. Behalve een marginaal effect, namelijk een lichte afname in de intentie van jongeren om te gaan roken na het zien van zowel negatieve beelden van rokende jongeren als positieve beelden van niet-rokende jongeren, leidde deze minimale interventie niet tot significante veranderingen in rookgedrag van jongeren.

We denken dat het gebrek aan sterke effecten in onze experimentele studie op een aantal manieren te verklaren is. Ten eerste kan het zijn dat de interventie niet intensief genoeg was. Het ging in onze studie namelijk om een eenmalige blootstelling aan foto's, terwijl herhaaldelijke blootstelling en gebruik van videomateriaal mogelijk sterkere effecten sorteert.

Een tweede verklaring is dat een minimale interventie gericht op prototypen mogelijk alleen op zeer korte termijn het rookgedrag van jongeren beïnvloedt. Binnen de opzet van ons onderzoek was het niet mogelijk om dit specifieke effect te meten. Om dit soort effecten te registreren, moet het onderzoek plaatsvinden in een natuurlijke setting waar je het gedrag zelf goed kunt observeren. Een voorbeeld van zo'n mogelijke onderzoekssetting is een 'bar lab', een laboratorium ingericht als bar waarbij met camera's het gedrag van mensen wordt geregistreerd (Bot, Engels & Knibbe, 2005). In een volgende studie zou dit wellicht een optie kunnen zijn.

Een laatste verklaring voor het ontbreken van sterke effecten in ons experiment is dat roker- en drinkerprototypen tot nu toe worden gemeten door jongeren direct te vragen naar hoe zij over rokende en drinkende leeftijdgenoten denken. Deze directe manier van meten kan sociaal wenselijke antwoorden tot gevolg hebben. Daarnaast kan het zijn dat jongeren zich niet bewust zijn van al hun associaties met rokende en drinkende leeftijdgenoten. Uit onderzoek naar vooroordelen blijkt dat mensen zowel bewuste als onbewuste associaties hebben ten aanzien van bepaalde sociale groepen (Greenwald & Banaji, 1995). Beide typen associaties zijn belangrijk als je wilt voorspellen hoe mensen zich zullen gedragen ten aanzien van deze sociale groepen. Voor het meten van onbewuste associaties worden andere methoden gebruikt dan zelfrapportages (Wiers & Stacy, 2006).

In ons onderzoek hebben we alleen effecten gemeten op basis van de expliciete oordelen van jongeren over rokende en niet-rokende leeftijdgenoten, terwijl onze interventie misschien juist effect heeft op de onbewuste of impliciete oordelen van jongeren. In een volgend onderzoek zou dit kunnen worden nagegaan door

zowel bewuste als onbewuste associaties met rokers te meten.

## Tot besluit

Uit Amerikaans onderzoek was al bekend dat prototypen een rol spelen bij het beginnen met roken en drinken door jongeren. Inmiddels is het belang van roker- en drinkerprototypen ook in Nederlands onderzoek aangetoond. Naast onderzoek naar de relatie tussen prototypen en rook- en drinkgedrag van jongeren, is gekeken naar de manier waarop het zelfbeeld van jongeren hierbij betrokken is. Jongeren die vinden dat ze op rokende leeftijdgenoten lijken of graag op rokende leeftijdgenoten zouden willen lijken, blijken eerder te beginnen met roken. Ook is de invloed van de directe sociale omgeving van jongeren op prototypen onderzocht. Uit verschillende studies komt naar voren dat drinkerprototypen beïnvloed worden door zowel het gedrag als de sociale norm van ouders en vrienden.

Er is sporadisch onderzoek gedaan naar de mogelijke effecten van interventies gericht op het veranderen van prototypen over rokende en niet-rokende leeftijdgenoten. De effecten van dit type interventies zijn niet erg sterk. Bovendien zijn er geen effecten gevonden op het daadwerkelijke gedrag van adolescenten.

Daar belangrijke verklaringen nog niet zijn onderzocht, is een definitieve conclusie over de effectiviteit van prototypeninterventies nog te voorbarig. Nieuw experimenteel onderzoek waarbij direct gedrag en onbewuste associaties worden gemeten, kan meer licht werpen op de vraag of we roker- en drinkerprototypen kunnen veranderen en of deze veranderingen ook daadwerkelijk tot een afname in rook- en drinkgedrag leiden.

## Literatuur

- Europees Parlement (2003). *Directive 2003/33/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the approximation of the laws, regulations, and administrative provisions of the member states relating to the advertising and sponsorship of tobacco products* (L 152 Cong. Rec. 0016-0019). Brussel: Europees Parlement.
- Aloise-Young, P.A., Hennigan, K.M., & Graham, J.W. (1996). Role of the self-image and smoker stereotype in smoking onset during early adolescence: a longitudinal study. *Health Psychology, 15*, 494-497.
- Barton, J., Chassin, L., Presson, C.C., & Sherman, S.J. (1982). Social image factors as motivators of smoking initiation in early and middle adolescence. *Child Development, 53*, 1499-1511.
- Bland, M., Bewley, B.R., & Day, I. (1975). Primary schoolboys: image of self and smoker. *British Journal of Preventive and Social Medicine, 29*, 262-266.

- Blanton, H., Eijnden, R.J.J.M. van den, Buunk, B.P., Gibbons, F. X., & Gerrard, M. (2001). Accentuate the negative: social images in the prediction and promotion of condom use. *Journal of Applied Social Psychology*, 31, 274-295.
- Blanton, H., Gibbons, F.X., Gerrard, M., Conger, K.J., & Smith, G.E. (1997). The role of family and peers in the development of prototypes associated with substance use. *Journal of Family Psychology*, 11, 271-288.
- Bot, S.M., Engels, R.C., & Knibbe, R.A. (2005). The effects of alcohol expectancies on drinking behaviour in peer groups: observations in a naturalistic setting. *Addiction*, 100, 1270-1279.
- Chassin, L., Tetzloff, C., & Hershey, M. (1985). Self-image and social-image factors in adolescent alcohol use. *Journal of Studies on Alcohol*, 46, 39-47.
- Dolcini, M.M., & Adler, N.E. (1994). Perceived competencies, peer group affiliation, and risk behavior among early adolescents. *Health Psychology*, 13, 496-506.
- Ellickson, P.L., Collins, R.L., Hambarsoomians, K., & McCaffrey, D.F. (2005). Does alcohol advertising promote adolescent drinking? Results from a longitudinal assessment. *Addiction*, 100, 235-246.
- Gerrard, M., Gibbons, F.X., Reis-Bergan, M., Trudeau, L., Lune, L.S. van de, & Buunk, B. (2002). Inhibitory effects of drinker and nondrinker prototypes on adolescent alcohol consumption. *Health Psychology*, 21, 601-609.
- Gibbons, F.X., & Gerrard, M. (1995). Predicting young adults' health risk behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 505-517.
- Gibbons, F.X., & Gerrard, M. (1997). Health images and their effects on health behavior. In B.P. Buunk & F.X. Gibbons (Eds.), *Health, coping and well-being* (pp. 63-94). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Greenwald, A.G., & Banaji, M.R. (1995). Implicit social cognition: attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102, 4-27.
- Leventhal, H., & Cleary, P.D. (1980). The smoking problem: a review of the research and theory in behavioral risk modification. *Psychological Bulletin*, 88, 370-405.
- McKennell, A., & Bynner, J. (1969). Self images and smoking behaviour among school boys. *British Journal of Educational Psychology*, 39, 27-39.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2006). Alcohol: wetgeving en zelfregulering. Internet: [www.minvws.nl/dossiers/alcohol/wetgeving-en-zelfregulering](http://www.minvws.nl/dossiers/alcohol/wetgeving-en-zelfregulering).
- Ouellette, J.A., Gerrard, M., Gibbons, F.X., & Reis-Bergan, M. (1999). Parents, peers, and prototypes: antecedents of adolescent alcohol expectancies, alcohol consumption, and alcohol-related life problems in rural youth. *Psychology of Addictive Behaviors*, 13, 183-197.
- Pechmann, C., & Knight, S.J. (2002). An experimental investigation of the joint effects of advertising and peers on adolescents' beliefs and intentions about cigarette consumption. *Journal of Consumer Research*, 29, 5-19.
- Pechmann, C., & Ratneshwar, S. (1994). The effects of antismoking and cigarette advertising on young adolescents' perceptions of peers who smoke. *Journal of Consumer Research*, 21, 236-251.
- Prins, G.J.J., & Willemsen, M.C. (2004). Tabakswetgeving in Nederland. *Hart Bulletin*, 35, 95-97.
- Ravis, A., & Sheeran, P. (2003). Social influences and the theory of planned behaviour: Evidence for a direct relationship between prototypes and young people's exercise behaviour. *Psychology and Health*, 18, 567-583.
- Spijkerman, R. (2005). *An image to die for: Smoker and drinker prototypes and adolescents' substance use*. Nijmegen: IVO.
- Spijkerman, R., Eijnden, R.J.J.M. van den, & Engels, R.C.M.E. (2005). Self-comparison processes, prototypes, and smoking onset among early adolescents. *Preventive Medicine*, 40, 785-794.
- Spijkerman, R., Eijnden, R.J.J.M. van den, & Engels, R.C.M.E. (in druk). Perceptions of smoking and nonsmoking peers: the value of smoker and nonsmoker prototypes in predicting smoking onset and regular smoking among adolescents.
- Spijkerman, R., Eijnden, R.J.J.M. van den, Overbeek, G., & Engels, R.C.M.E. (2007). The impact of peer and parental norms and behavior on adolescent drinking: the role of drinker prototypes. *Psychology and Health*, 22, 7-29.
- Spijkerman, R., Eijnden, R.J.J.M. van den, Vitale, S., & Engels, R. C.M.E. (2004). Explaining adolescents' smoking and drinking behavior: the concept of smoker and drinker prototypes in relation to variables of the theory of planned behavior. *Addictive Behaviors*, 29, 1615-1622.
- Tickle, J.J., Sargent, J.D., Dalton, M.A., Beach, M.L., & Heather-ton, T.F. (2001). Favourite movie stars, their tobacco use in contemporary movies, and its association with adolescent smoking. *Tob Control*, 10, 16-22.
- Vries, N.K. de, & Pligt, J. van der (Eds.) (2000). *Cognitieve sociale psychologie* (3e dr.). Amsterdam/Meppel: Boom.
- Wakefield, M., Flay, B., Nichter, M., & Giovino, G. (2003). Role of the media in influencing trajectories of youth smoking. *Addiction*, 98, 79-103.
- Wiers, R.W., & Stacy, A.W. (Eds.) (2006). *Handbook of implicit cognition and addiction*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Younnis, J., & Haynie, D.L. (1992). Friendship in adolescence. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 13, 59-66.